

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2022: 51; 46–61 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2022.51.11394>

УДК 070.048 (410.025)

УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ЖУРНАЛ НА ЕМІГРАЦІЇ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ТИП ВИДАННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛОНДОНСЬКОГО МІСЯЧНИКА «ЮНІ ДРУЗІ»)

Микола Тимошик

*Київський національний університет культури і мистецтв
вул. С. Коновальця, 36, 01133, Київ, Україна*

e-mail: tymoshyk.m@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

Уперше предметом дослідження став один із популярних дитячих журналів західної української діаспори «Юні Друзі». Заснований у березні 1955, припинив існування 1984 року. Повної підшивки цього журналу немає в жодній книгозбірні України, він досі не оцифрований, редакція не мала сайту. З огляду на це автор проводив дослідження цього журналу в бібліотеці-архіві Союзу Українців у Великій Британії (СУБ) у Лондоні.

З'ясовано особливості становлення часопису та специфіку редакційної політики.

Досвід видання українського дитячого журналу на чужині упродовж тривалого часу (в кольорі й на крейдяному папері) без будь-якої фінансової підтримки з боку держави, а лиш громадським коштом, багато в чому є повчальним для нинішньої ситуації в Україні, коли в національному інформаційному просторі сегмент дитячої періодики за байдужого споглядання держави практично зник.

Ключові слова: видання для дітей, журнал «Юні Друзі», українська діаспора, Союз Українців у Великій Британії, читацька пошта.

Актуальність проблеми та її новизна

Тривале й результативне існування на чужині української книги і преси нині виглядає одним із головних, досі незбагнених, феноменів української діаспори. За умов, коли упродовж десятиліть цей феномен залишався поза увагою і зарубіжних, і українських дослідників, до нього не раз своєю жертвовною діяльністю пробували привернути увагу безпосередні творці й учасники цього специфічного просвітницького й організаційного руху, що отримав назву пресо- і книговидання.

Звернемо увагу на два промовисті висловлювання із цього приводу.

Улас Самчук, роздумуючи над з'явою на чужині десятків і сотень назв українськомовних часописів та книг, з вірою писав про те, що колись на ринку бібліофілства ці видання цінуватимуться на вагу золота. І далі – цитата з його «Плянети Ді-Пі»: «...Майбутньому досліднику української журналістики і красного письменства важко буде збагнути й осмислити місійну силу нашого гнаного з рідної землі

друкованого слова без прочитання, без перепущення через власне серце десятків, сотень сторінок таких видань». (Самчук, 1971, с. 329).

Якщо до цього додати, за висловом того ж Самчука, «повне, кругле, абсолютне «ні» (ні стола, ні стільця, ні паперу, ні довідника, ні бібліотеки, ні архіву, ні видавця, ані навіть коректора)», то невпинне і саможертвоне ствердження гуртом невинуватих романтиків і патріотів «так!» українському друкованому слову на чужині виглядає нині і житейським подвигом достойно не поцінованих досі попередників, і зазивом до значної частини збайдужілих, розварених, розчарованих і духовно змілілих сучасників. Як в Україні суцільних, так і в діаспорі.

Втім, цей «життєвий подвиг» наших попередників досі достойно й повно не вичений і не поцінований. Переконливим аргументом щодо правдивості цього твердження є те, що журнал, про який йтиметься в цій статті, в Україні досі не знаний. Спеціальної розвідки чи принагідних граней у сюжетах про українську дитячу періодику на нашому зросійщеному інформаційному полі годі шукати.

Актуальність цієї розвідки пояснюється ще тією обставиною, що сучасній національній журналістиці фактично нічим хвалитися в сегменті дитячої періодици. Маючи донедавна її неймовірну для нинішніх часів потугу: в кадровому потенціалі (золотий фонд кадрів журналістів дитячої преси), кількоступеневу в типологічному ряді (для дошкільників, школярів початкових класів, середнього і старшого віку) та неповторну в накладках (колишня газета «Зірка» виходила накладом більше одного мільйона примірників, а журнали «Малютко», «Барвінок» та «Однокласники» – від 550 до 900 тисяч; кількасоттисячні наклади мав і місячник «Пізнайко»), вона натеper фактично все втратила.

Джерельна база дослідження

З огляду на те, що повної підшивки «Юних Друзів» немає в жодній книгозбірні України, це дослідження автор проводив на базі лондонських архівів українців Великої Британії. Зокрема, широко використано архів Союзу Українців у Великій Британії. Повний комплект журналу опрацьований у найбільшій книгозбірні цієї країни – British Library.

Завдання статті

Їх два:

1. Систематизувати та увести до наукового обігу різноманітний фактологічний матеріал у конкретиці передумов постання, ствердження та розвою одного з головних дитячих журналів української еміграції у Західній Європі – лондонського місячника «Юні Друзі»

2. Проаналізувати редакційну політику часопису в реалізації спроб зберегти й розвинути український світогляд, риси самоідентифікації дітей українських емігрантів, які виростили і вчилися в чужомовному оточенні.

Виклад основного матеріалу

Акція «Українським дітям – рідне слово»

У тому, що потреба книг рідною мовою для дітей в українській громаді на еміграції загострилася від початку 50-х років, були об'єктивні причини. На ту пору стали підростати діти тисяч колишніх вояків Української національної армії, які після відбуття дворічного полону в італійських таборах «Ріміні» та «Белярія» отримали британське громадянство й одружувалися вже там. Влаштували особисте життя

десятки тисяч інших збігців, що по війні прибували сюди з колишніх німецьких таборів «ді-пі».

Так народилася ідея громадської збірки коштів «Фонд української дитини». Її започаткувало звернення Союзу Українців Британії, яке під заголовком «Українським дітям – рідне слово» було опубліковано наприкінці 1953 року в пресі та окремою листівкою, що поширювалася в громадах. Цим починалася фактично загальноєвропейська акція української еміграції зі збору коштів для видання дитячих книжок. (Звіт Союзу Українців, 1953).

Координатором акції виступила газета «Українська Думка». Саме на її шпальтах означений вище заголовок перетворився в постійну рубрику. У числі від 24 лютого 1955 року віднаходимо докладу статтю А. Бідося, головна думка якої міститься ось у цій фразі: «Зберегти нашу дітвору для України – це значить виховати її в дусі ідеалів рідної церкви та української нації». (Бідось, 1955, ч. 7).

На ту пору розкидані світами українські емігранти свято вірили, що на чужині вони тимчасово, що спротив українців більшовицькому свавіллю на Батьківщині по війні тільки наростатиме і що їм пощастить святкувати завершення Української революції на рідній землі.

За півроку від початку акції було зібрано 500 фунтів і 10 шилінгів. Сума на той час достатня, щоб почати підготовку до друку перших дитячих книжок.

Які ж видання для українських дітей на теренах Великої Британії були першими?

Назвемо п'ять. Для найменших читачів, дошкільників, казка в обробці Івана Франка «Дідова Ріпка». Для школярів – добірка творів Леоніда Полтави «Жучок-Щербачок». Завершувалася підготовка ілюстрацій та текстів ще трьох книжок: «Горобець та билина», «Слон по Африці ходив», «Господарство».

Звісно, що й наступні друкарські новинки для дітей вирішили готувати лише в кольорі, з гарними малюнками, а деякі – ще й у твердих оправах. Це потребувало помітного збільшення поліграфічних витрат. А друкарні без передоплати не працювали. Вихід бачився один – оголошення передплати. А отже, проведення голосної й переконливої рекламної кампанії.

Найбільш підходящим для такої ризикової справи виявився рукопис поетичних творів для дітей Леоніда Полтави «Лебеді». Створений він ще в німецьких таборах для переміщених осіб із Східної Європи, де українська інтелігенція мала можливість об'єднуватися в творчі спілки та хоч якось за тих умов утілювати на письмі Богом дані таланти. Тоді рукопис той отримав призове місце на конкурсі Об'єднання Працівників Дитячої Літератури. Тепер складалося так, що втілювати авторський задум судилося на британській землі.

У числі від 5 травня 1955 року «Українська Думка» вміщує звернення до читачів «прийти з допомогою видати друком розкішно ілюстровану книгу для дітей». «Лебеді», на думку реакції, може стати найкращим подарунком до найбільш пошанованого українською дітворою свята – Святого Миколи.

Щоб можна було почати працю над цією книгою, йдеться в рекламній замітці, потрібно мінімум 700 передплатників, які б внесли наперед 9 шилінгів» (*Вельмишановні батьки*).

Кого і як переконували тоді такі звернення?

Батьків:

«Передплатіть цю книгу для своїх дітей, щоб вони могли знати гарні віршики та вчилися любити свою Батьківщину, а разом вивчали свою рідну мову на чужині!»

Вихователів та вчителів недільних українських шкіл:

«Поручайте її для передплати батькам дітей, яких навчаєте, а вона буде поміччю у Вашій праці з Вами!»

Усіх земляків-українців:

«Передплатіть цю книгу, щоб подарувати її дітям Ваших друзів, знайомих, а тим самим зробити милу несподіванку з приводу уродин, іменин чи других нагод!»

Звернення закінчувалося переконливим закликом: «Передплатіть негайно, щоб можна було вислати цю книгу ще перед празником Св. Миколи, а вона принесе багато радості Вашим дітям, тим, якими так дорожите і яким допоможете залишитися щирими українцями та зберегти їх для нашої нації!». (*Вельмишановні батьки*).

Забігаючи наперед, треба наголосити, що ця акція виявилася вдалою. Направду яскравою (ілюстрації на чотири кольори малярів М. Григорієва та М. Михалевича), незвично великою за форматом (31x25 сантиметрів), із пишним вишневим корінцем вийшла ця книга. І ще одна особливість новинки: друк здійснювало нещодавно створене в Лондоні самими ж українцями поліграфічне підприємство – «Українська друкарня Меркуріос».

Уже перші сторінки викликали в старших читачів почуття щемкої ностальгії, а в молодших пробуджували генетичні національні корені: на фоні типових українських пейзажів перед очима поставав строфа за строфою вірш «Наша Батьківщина». Ось його початок із рефреном «Україна» у кожній строфі:

*Там, де море преглибоке,
Де завітчані Карпати,
Де степи такі широкі,
Що очима не обняти, –
Там є наша Батьківщина
УКРАЇНА!*

Спонуку до роздумів про долю українського друкованого слова на чужині, про непересихаючі, хоча й неповноводні, джерела його живлення дає аналіз реєстрів жертводавців, які періодично оприлюднювали в обіжниках СУБу або на шпальтах «Української Думки».

У часи становлення організованого життя українська громада у Великій Британії, як і в іншій країні нового поселення, не мала у своєму середовищі тих, хто купався в маєтках і розкошах, скажімо, фабрикантів, бізнесменів, адвокатів. Меценатство зароджувалося в середовищі простих трудівників заводів, фабрик, залізниць, ферм, домашніх робітниць у багатих британців. А жилося воно від переданого у спадок пращурами внутрішнього переконання ділитися десятиною своїх негустих зарібків для трьох найнагальніших потреб громади. Такими в усі часи і в усіх краях, надто ж на чужині, були: українська церква, українська школа, українська книга. Потреби громади краще задовольнялися там, де в активі були люди небайдужі, авторитетні.

Цікаво, що після публікацій-закликів у газеті збірки коштів повсюди пошвалявалися. Увиразнювалися й форми їх проведення. Несподівано популярними вони

стали, скажімо, на весіллях, хрестинах, святкових сходах, забавах молоді, зборах. Суми грошових датків були незначними, але розголос про добродійну акцію розходився аж до найвіддаленіших закутків країни. Щоразу він «підігрівався» ось такими, для прикладу, хронікальними повідомленнями в пресі:

«На весіллі п. Теодора Цюпки, за ініціативою Всеч. о. М. Матичака, п. О. Бордуляк зібрав 12,11 ф.

З нагоди хрещення сина Петра в панства Маснюк, на заклик п. П. Петришина, присутні гості зложили грошові датки на суму 2,4 ф.

На ширших сходах Осередку Союзу Української Молоді в Бері з ініціативи п. Ю. Кисілевського, зібрано 2,26 ф.

Заходами управи відділу СУБ у Дебрі, при виході учасників з ювілейного концерту, проведено збірку грошових датків, яка дала вислід 9,14 ф.

Пан Ф. Самусь виплатив даток 8 ф.

Проф. А. Монцібович виплачує систематично у «Фонд Української Дитини» 5 ф. місячно». На «Фонд Української Дитини», Українська Думка, 1955, ч. 45.

У наступні роки коштів у Фонді було достатнього. Це дало змогу друкувати й вагоміші та потрібніші громаді видання. Приміром, 1961 року у Лондоні накладом 1000 примірників побачив світ «Правописний Словник» Г. Галоскевича обсягом 426 сторінок, на яких містилося близько 40 000 слів. Після фототипного передруку з київського видання в США це було вже дев'яте його перевидання в західній українській діаспорі. (Звіт С УБ, 1961).

Зв'язковий для народжених в еміграції

Після вдалих спроб видання перших дитячих книжок настала пора взятися й за створення дитячого журналу. Та такого, який би надовго міг стати духовним, освітнім, виховним і пізнавальним зв'язковим для сотень і тисяч українських дітей, які розкидані були по всіх закутках Західної Європи.

Довгоочікуване громадою коротке повідомлення про те, що незабаром на теренах Британії з'явиться такий журнал, було опубліковане в останньому числі «Української Думки» за 1954 рік та в числі 45 Обіжника управи СУБу. А вже в числі від 3 березня наступного року обіцянка матеріалізувалася. В замітці «Юні Друзі» йшлося про те, що журнал із такою назвою вже друкується і наступного тижня його можуть взяти до рук усі бажаючі. У ньому міститимуться віршики, оповідання, казки, байки, легенди, загадки для дітей віком до десяти років. Отож, він адресується для всіх дітей початкового шкільного віку.

Замітку цю повторно помістили і в наступному числі – від 10 березня (перша шпальта).

Ризикнувши надрукувати перше число накладом в одну тисячу примірників, управа СУБу вирішила розіслати його через свої осередки на місцях усім дітям шкільного віку відповідно до складеного напередодні адресаря. Також журнал надсилався на адреси керівників суботніх чи недільних українських шкіл з проханням максимально ознайомити з його змістом чим більше число батьків та організувати передплату наступних чисел. До кожного примірника долучався передплатний лист із проханням заповнити його та надіслати на адресу редакції. Ціна одного числа журналу складала 2 шилінги. В рік передбачалося видавати шість чисел. Місцезна-

ходження редакції нового журналу зазначалося за адресою Народного дому, де містилася управа СУБ: “Juni Druzi”, 49 Linden Gurden, London, W.2.

Тримаю в руках рідкісне на сьогодні перше число «Юних Друзів» з датою виходу «Березень 1955». Оскільки друкувалося воно 65 літ тому на крейдяному папері, яскравість двоколірних малюнків та текстів не потьмяніла з часом. Між рядками ніби проглядаються схвильовані лиця тих, хто творив на чужині ці неповторні українські сторінки і свято вірив у важливість цієї справи. Формат журналу – А-4, обсяг – 16 сторінок.

На обкладинці – автопортрет молодого Тараса Шевченка. Він уважно вдивляється в обличчя кожного і ніби промовляє в цю мить дві свої хрестоматійні строфи, які набрані побільшеним шрифтом під портретом:

*Учітєся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтєсь,
Свого не цурайтєсь!*

*Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люди цураютьєся,
В хату не пускають!*

На звороті обкладинки – звернення головного редактора Андрія Бідося до читачів (тут і в наступних матеріалах упродовж свого редакторства він завжди підписувався по-дитячому просто – «Дядько Андрій»). Це своєрідна програма, яка зазвичай властива першому числу будь-якого часопису. Та тут, зважаючи на специфіку читача, така програма написана щиро, дохідливо, з любов'ю, зі знанням психології дитини.

Тепер це цінний історичний документ, тому варто навести з нього окремі витинки:

«В журналі «Юні Друзі» розказуватимемо про нашу Батьківщину – Україну, про життя й віру її народу, про її степи, луги, діброви, гори, ріки, озера, – про красу тієї країни, звідкіля прийшли ваші батьки на чужину. Бо ми всі про неї повинні знати, про її теперішнє тяжке життя й про її славне минуле. Любити та вміти для неї жити. Цьому помагатиме Вам цей журналик.

Друкувати будемо також гарні віршики, байки, казки, оповідання про різні рослини, комахи, тварини; про хлопців і дівчаток, які ходять у школу навчатися, щоб стати добрими українцями – синами й дочками своєї Батьківщини, виростати своїй церкві і Україні на славу». (Дядько Андрій).

«Дядько Андрій» звернувся до юних читачів із кількома проханнями: надсилати на адресу редакції свої дописи (про навчання, свята, ігри), уважно читати журнал та вивчати напам'ять віршики, попросити батьків допомогти написати листи про те, що подобається в журналіку і про що хотілося б прочитати в його наступних числах.

Окрім дитячих віршків, у першому числі вміщено популярно написану розповідь «Хоробрий генерал» про Тараса Чупринку та українських повстанців, які «поклалися визволити український народ із московської неволі або покласти свої буйні

голови за Рідну Землю, бо в неволі жити не хочуть». Класику української літератури представлено віршем Спиридона Черкасенка «Зима й весна» та оповіданням Наталі Забіли «Наш городчик». Фоторозповідь про столицю України Київ започаткувала постійну рубрику «Наша Україна».

Повна підшивка цього практично невідомого в Україні дитячого часопису налічує 128 чисел. Чи не в єдиному комплекті вона знаходиться в архіві СУБу в Лондоні, якою й користувався автор цих рядків.

З огляду на цінність досвіду видання такого часопису упродовж не одного десятка років для нинішніх українських реалій, коли дитяча періодика фактично зникла з національного інформаційного поля, варто детальніше проаналізувати всю підшивку лондонських «Юних Друзів». Оберемо для аналізу два аспекти: проблемно-тематичний та організаційний.

Що необхідно знати кожній дитині з родини емігрантів?

Від початку заснування національна тематика стала тут провідною. І звісно чому. Виходячи поза власну домівку, діти емігрантів відразу потрапляли в чужомовний світ. Як можна було за тих умов дотримуватися прозрілого заповіту пророка нації: «І чужому научайтесь, свого не цурайтесь»? Звісно, що й за допомогою друкованого слова.

«Що необхідно знати кожній українській дитині?» – з таким запитальним заголовком вийшла головна публікація в третьому числі за 1955 рік. І тут же доступно викладалася відповідь:

«Ми живемо тепер у різних країнах: Англії, Франції, Бельгії, Канаді. Часто запитують: хто ми? І ми з гордістю відповідаємо: ми – українці. І змагаємося за свободу нашої дорогої Батьківщини, яку тимчасово окупували москалі-комуністи. Часто нас запитують: а де Ваша Батьківщина, яка вона і який ваш національний прапор? Все це треба знати, щоб розповісти. Отож, добре завчіть те, що прочитаєте в наступних сторінках унизу».

А внизу кожної сторінки на окремих кольорових плашках містилися запитання: Із ким межує Україна? Чи розташована вона біля моря? Які річки вона має? Які головні міста? Який прапор і герб? Чи Україна вільна тепер?

На плашках іншого кольору подавалися відповіді.

До різних ювілеїв українського календаря, значних історичних подій, народних свят і пір року у кожному числі можна віднайти бодай короткі, але цікаво й переконливо викладені відомості. Ось лиш короткий перелік назв публікацій на першому етапі становлення журналу, що подавалися під рубрикою «З рідної історії»: «Українські гроші», «Великий митрополит Андрей Шептицький», «Князь Святослав», «Про малу дівчинку, що великою стала (Леся Українка)», «Поклін Іванові Франкові», «Повстанська ікона».

У цьому ряду – про походження назви «Україна», історія споконвічного державного гербу українців – Тризуба, про наші гроші – гривні тощо.

Зважаючи, що власних сил не вистачало, практикувалися передруки. Нерідко такими були публікації із американського ілюстрованого дитячого щомісячника «Веселка». Журнал цей заснований у Нью-Джерсі 1954 року – на рік раніше від «Юних Друзів» – і виходив як додаток до найстаршої газети українських емігрантів

«Свобода» під опікою створеного в США Об'єднання Працівників Дитячої Літератури.

Дбали про те, щоб діти пізнавали світ через кращі взірці і класичної, так званої старокраєвої, української літератури, і сучасної літератури діаспори. Тому знаходимо на шпальтах, поряд із іменами Івана Франка, Леоніда Глібова, Степана Руданського, також твори Оксани Лятуринської, Віри Вовк, Ігоря Качуровського.

Рольові ігри, загадки, пісні – все це також дбайливо бралось із привезених зі Старого Краю матірних скринь.

Ігри «В Паляничку», «В Сову», «В Квача», «В Мельницю» – то для найменших. Народжені з прадавніх часів на теренах Наддніпрянської України, Галичини чи Буковини, призабуті батьками, ці нехитрі організовані дійства будь-якого дитячого гурту отримували нове життя зі сторінок дитячого журнальчика вже на берегах туманного Альбіону.

Популярними були короткі п'єски. І їх тут знаходимо немало: сценічна казочка «Півник і курочка», «Святий Микола йде, подарунки несе», «Котигорошко».

Тексти пісень подавалися з нотами – їх легко можна розучувати і в недільних школах, і в домашніх умовах.

«Що читати?» Відповіді на це запитання подавалися в кожному числі. У такий спосіб робили промоцію власне виданих книг або тих, які доставлялися поштою в книгарню СУБу з українських видавництв інших країн, зокрема Канади, США, Франції та Німеччини.

«Куточок природи» знайомив дітлахів з тваринним і рослинним світом також у доступний спосіб – здебільше через короткі сюжетні історії чи діалоги.

Вимогливо підбиралися малюнки для обкладинок, оскільки їхня функція була особливо відповідальною. Тут знаходимо і портрети Тараса Шевченка, Богдана Хмельницького, Євгена Коновальця, і художні колажі про пори року чи з дітками у вишиванках. Пізніше з'являються на обкладинках світлини-символи з України: золотoverхий Київ, Львівська Ратуша, Скелі Довбуша.

Від 1956 року в журналі «прописуються» власно зроблені світлини з життя дітвори українців Британії. Показово є фото юних колядників з Ковентри у момент їхньої ходи вулицями цього міста із «Звіздою Ясною» (Різдвяне число за 1956). Прізвища всіх семи учасників Коляди перелічені.

Це привносило на шпальти журналу ознаки «домашності» – те, що в журналістиці західного світу називають чинником самопізнання і самоідентифікації. Отож з'являлась додатково цікавість – знайти в новому випуску журналу прізвище своїх знайомих зі свого містечка чи вулиці, а може, й самого себе. А нагод для цього було кілька.

Передусім, рясніла читацька пошта. Для дитячих листів були відведені спеціальні шпальти. Подавалися вони з короткими коментарями «Дядька Андрія». То могли бути його відповіді на запитання, похвали авторові допису, виконання дитячих прохань.

Продемонструємо це на конкретному прикладі. У черговій добірці листів (число 3 за 1959 р.) привертає увагу дитячою щирістю та безпосередністю допис від юного Мирона Максиміва з міста Ковентри:

«Мій батько купив на Шевченківському святі для мене оцей гарний журналик «Юні Друзі». Найбільше вподобалися мені в ньому «Веселі розмови» та оповідання

«Як прийшла весна». А мій маленький братик сподобав собі дуже оповідання про неслухняну мишку. Як ми в школі копали м'яча, я зломив собі ногу. Коли моя нога загоїться, я постараюся перевести збірку на пресовий фонд вашого журналіка. Кінчаю та побажаю вам багато успіхів».

Під цим листом – така відповідь головного реактора «Дядька Андрія»:

«Бажаю тобі, Мироне, якнайскоріше знову копати м'яча, вже здоровою ногою, та вирости на славного копуна. Радію, що будеш переводити збірку на пресовий фонд, бо за твоїм прикладом певно піде багато юних друзів і читачів. Коли матимемо багато таких дбайливих козаків як Ти, тоді зможемо випускати журналік кожного місяця. До побачення на черговій літній оселі, куди Ти напевне поїдеш. Не забудь забрати також молодшого братика. Дядько Андрій».

Увиразнювали листування редакції з юними читачами публікації популярної рубрики «Відгадаймо». Зазвичай у поточному числі вміщувалися кілька загадок на кмітливість і творчу уяву, а в наступному – відповіді. Редакція пропонувала юним читачам надсилати відповіді не пізніше кінця місяця випуску свіжого числа. Таке прохання не було «для годиться». Прізвища тих читачів, які вчасно надсилали правильні відповіді, видруковувалися в наступному числі журналу. А перші п'ять переможців стало отримувати поштою подарунок від редакції – котрусь із дитячих книжечок.

Сповна використовувала редакція й організаційну функцію часопису. Взяти хоча б оголошений у числі 3 за 1955 рік «Рисувальний конкурс».

Умови цього конкурсу були такими. Кожен бажаючий заводив спеціальний зошит. На першій сторінці мав старанно намалювати Тризуб, зображення якого було вміщено в попередньому числі журналу. Затим – національний прапор українців, який слід було розмалювати відповідними кольорами. Внизу цих двох малюнків учасник конкурсу давав письмові відповіді на запитання:

– як називаємо наш національний державний символ?

– які кольори має наш прапор?

– який знаєте вірш про тризуб і прапор?

«Наприкінці місяця, зазначалося в умовах конкурсу, – зошит надішлете на адресу редакції. Редакція встановить нагороди за найкраще і найохайніше ведення цього зошита. Стежте за наступними завданнями. Прохання до батьків допомогти дитині малювати» (Рисувальний конкурс. ЮД. 1955 Ч.3).

Такий конкурс мав продовження наступного року. В числі 2 за 1956 рік подавалося нове завдання: намалювати українського лицаря, такого, як в оповіданні «Князь Святослав» (число 1(6) журналу).

Під малюнком треба було дати відповіді на такі запитання:

– яких князів України ви знаєте?

– як називалася мати князя Святослава?

– чому князя Святослава називають Хоробрим?

Відповіді редакція чекала у червні того ж року. Звісно, що жоден конкурс не обходився без нагород.

Оригінальною виявилася ідея випуску чотирьох тематичних чисел: Зима, Весна, Літо, Осінь.

Специфіка випуску дитячого журналу на чужині

Зазвичай службова інформація, яка вміщується на початкових чи прикінцевих сторінках того чи того видання, є надто кучою, щоб з'ясувати низку питань організаційного характеру на кшталт: хто і як творив цей журнал за умов цілковито несприятливих?

Чому доводиться мовити в цьому контексті саме про такі умови?

По-перше, не було найголовнішого – коштів.

По-друге, зневірювала байдужість частини громади до важливої спільної справи.

По-третє, не знаходилося серед своїх кваліфікованих працівників.

По-четверте, бракувало потрібного поліграфічного обладнання зі специфічними українськими шрифтами?

Це, власне, ті «хронічні» проблеми, які супроводжують кожного, хто брався за редакторсько-видавничу чи друкарську справи на чужині.

Оскільки журнал «Юні Друзі» було засновано за ініціативою та за сприяння найголовнішої громадської організації українців у Великій Британії – СУБ, то знайомство з його архівною колекцією дає змогу знайти відповіді на поставлені вище питання.

Уперше окремий розділ про журнал «Юні друзі» з'являється у річному Звіті діяльності СУБ за 1956 рік (Звіт СУБ, 1956).

З цього і наступних таких звітів ми почерпуємо цінну інформацію.

Періодичність і обсяг

Первинно журнал задумувався як щомісячник. Однак утілити задум завадили дві причини: відсутність у Лондоні фахівців із журналістською освітою чи практичним досвідом роботи та така ж відсутність коштів. Отож, періодичність не була сталою. Перші п'ять років існування більш-менш витримувався статус двомісячника, далі часові проміжки між порядковими числами збільшувалися. До початку 80-х років ХХ століття журнал став кварталником. Приміром, упродовж 1956 року вийшло в світ сім чисел, загальний наклад яких склав 10200 примірників (Звіт СУБ, 1956). Обсяг кожного числа з роками збільшувався: у перші півтора року існування – 16, від третього числа 1956 і до початку 70-х років – 20 сторінок. Останні випуски початку 80-х років зросли до 24 сторінок.

Редакційний процес

Перші числа «Юних Друзів» готували до друку всього двоє – редактор Андрій Бідось та художник Юрій Кульчицький. Хоча останній мешкав у Франції.

Редакційна робота поживалася від 1956 року, коли до справи долучилася Спілка Українських Учителів та Виховників у Великій Британії. Це відразу надало українській потрібній такому виданню належний методичний рівень публікацій.

Відтоді зібрані до чергового числа матеріали спочатку переглядали і рекомендували (або не рекомендували) до друку члени редколегії – фахові педагоги: проф. І. Голубович, І. Федчиняк та представник Об'єднання Працівників Педагогічної Літератури Б. Гошовський.

З редакцією також тісно співпрацювали як автори і реактори професори Р. Завадович, Л. Бачинський, письменники Леонід Полтава, О. Лятуринська, Б. Бора, отці-доктори А. Михальський, І. Музичка, також К. Перелісна.

Як і будь-який поважний журнал, «Юні Друзі» мали власні кореспондентські пункти за кордоном. Функції представників журналу виконували: в Бельгії (Брюссель) О. Коваль, у Франції (Париж) О. Яцків, у Німеччині (Мюнхен) – О. Павловська.

Редактори

Незмінним редактором «Юних Друзів» перших трьох років їх випуску був Андрій Бідось.

Третє число за 1957 рік, підготовлене до друку цим загальним улюбленцем тогочасної української дітвори на британських островах, вийшло з його портретом у траурній рамці із своєрідним некрологом, адресованим юним читачам. Варто подати ось цей зворушливий фрагмент:

«У суботу 13 квітня 1957 р. всевишній забрав від нас редактора «Юних Друзів» бл. п. Андрія Бідосю, який підписувався як «Дід Андрій». Дід Андрій не зможе більше писати до вас листів, але він буде просити Господа, щоби дозволив вам рости на славу України й діждатися хвилини повороту разом з вашими родичами у вільну Україну. Дід Андрій дуже любив свою Батьківщину. В нього була сильна віра, що ви виростите на славних людей, які зможуть багато допомогти Україні» (*Некролог*).

Редакція наступні два-три місяці не змогла віднайти підходящу кандидатуру на цю непросту посаду, тому в службовій частині чисел від другої половини 1957 року стала з'являтися загальна фраза «Редагує редколегія з рамени Спілки Українських Учителів».

Починаючи з 1960 року постійним редактором журналу стає Т. Кудлик. Виконував він цю копітку й відповідальну справу, часто задарма, упродовж наступних чверть століття. В числі 2 від 1982 р. на 2 сторінці віднаходимо коротку інформацію про привітання й подяку панові Кудлику від головної управи СУБу за тривале в часі чесне і вміле редагування дитячого часопису.

Журнал «Юні Друзі», яким беззмінно кермував Теодор Кудлик понад 15 літ, став його лебединою піснею. Такою ж піснею можна вважати ще й ошатно видану Українською Видавничою Спідкою в Лондоні книгу його творів «Самоцвіти нації». Уміщені тут розвідки автора про участь українських козаків в обороні Відня 1663 року, есе про Тараса Шевченка та Миколу Лисенка, оглядові статті з нагоди 50-річчя Українських Січових Стрільців, річниці Героїв Крут та Героїв Базару засвідчують, що мав цей талановитий самородок неабиякий хист не лише журналіста, а й вченого-дослідника. А ще – оригінального поета. А вірш «Іти» можна сприймати як життєве кредо автора. Йдеться тут про долю юнака, який щоразу долав надлюдські випробування долі, бо йшов і продовжує йти з Богом і Україною в серці:

*І нова міць, і нова сила
Тоді родилася в мені,
А серце билося й молило:
На шляху тім – ти не впади!
Йди!..*

Помер Теодор Кудлик 1 січня 1990 року, не дочекавшись проголошення в Києві акту про відновлення Української державності. А мріяв він про цю подію упродовж

усього свого працюючого 80-літнього життєвого шляху. Його «Самоцвіти нації» вийшли в світ у лондонській Українській Видавничій Спілці 1994 року.

У пору редакторства Кудлика запроваджується кілька нововведень. З'являється посада мовного редактора (тривалий час ці обов'язки виконував Микола Клименко) та адміністратора журналу (ці клопоти перебрав колишній дивізійник Української національної армії, який видавничу справу освоював у італійському таборі для українських полонених «Ріміні», Володимир Машак). Постійні обов'язки художнього редактора перебирає від тієї пори відомий у діаспорі мистець Ростислав Глужко.

Навесні 1984 р. редактор Кудлик за станом здоров'я попросився на відпочинок, тож долю «Юних Друзів» було передано до рук Надії Марченко. Однак за своїм підписом їй так і не вдалося випустити в світ жодного числа журналу. Та про це нижче.

Промоція

Зазвичай із появою чергового числа редакція ЮД вміщувала на обкладинку журналу коротке звернення до читачів набувати його. Для прикладу, таким був анонс випуску за липень-серпень 1956: «Не жалійте гроша та передплатіть журнал. Або замовте його для Вашого синочка й донечки, зробіть несподіванку для Вашої дитини і корисне для справи виховання її в українському дусі».

Отож, у таких зверненнях йшлося не лише про передплату на поточний рік. Певна кількість примірників, яка не випродувалася упродовж року, оформлялася згодом у тверду книжкову оправу із позолоченим тисненням назви журналу. Виходив такий собі подарунковий річний комплект у формі книжки. Починаючи з 1956 року, такі комплекти можна було замовити в редакції всього за 1 фунт 5 шилінгів. Їх, окрім подарунків, купували також новоприбулі до громади. Для закордонних змовників, з урахуванням вартості пересилання, оправлений річник коштував чотири долари.

Варто підкреслити, що річники того чи того журналу з книжковою оправою і позолоченим тисненням у 50-60-ті роки минулого століття набували неабиякої популярності в українських родинах за кордоном, особливо першої та другої хвиль еміграції. У відділах українознавства зарубіжних бібліотек нерідко доводилося бачити такі комплекти з екслібрисами якоїсь родини чи з дарчими написами власників колишньої домашньої бібліотеки. Одиночні такі комплекти тепер зустрічаються і в деяких державних книгозбірнях України.

Доброму розголосові про новий журнал сприяли кілька прихильних рецензій у діаспорній пресі. Професор Л. Бачинський помістив свої публікації у двох виданнях: британській газеті «Українська Думка» («Вірним сином-дочкою України будь!») (Бачинський, 1956, лип.) та канадському журналі «Жіночий світ» («Юні друзі – журнал для українських дітей»). (Бачинський Л., 1956, груд.)

Аналітичний матеріал «Минуле, теперішнє й майбутнє «Веселки» оприлюднив у нью-джерсівській «Свободі» Д. Благура. Тут подано характеристику американської «Веселки» та британських «Юних Друзів», де обидва видання наділені компліментами й надією, що вони ще довго радуватимуть нашу дітвору новими цікавими випусками (Благура). Прихильні слова про цей двомісячник знаходимо в «Календарці українця у Великій Британії» на 1960 рік. Дмитро Штикало у статті «У Службі громаді й Батьківщині» дає таку оцінку: «Цей двомісячник – єдиний того роду в Західній Європі український ілюстрований журнал. ... Треба тільки, щоб усі

українські батьки, учителі, виховники та національно свідомі українці доклади ще більше зусиль для придбання якнайбільше передплат і таким способом уможливили загальні української дітвори та юнацтва користуватися цим дуже потрібним саме тут, на чужині, виданням» (Штикало).

Наклади та фінансові засади

З огляду на невтішні тенденції з накладами українських газет та журналів, які складаються від початку третього тисячоліття, та із остаточним замиканням о цій порі низки всеукраїнських дитячих видань важливо простежити тиражну політику одинокого на всю Велику Британію дитячого журналу в ту епоху, за якої він виходив у світ.

Дані про наклади «Юних Друзів» у розрізі передплати, кольпортажу, всередині країни, за рубежем вдалося відстежити за щорічними Звітами СУБ, де, як уже зазначалося, інформацію про цей журнал подавали окремим розділом.

Журнал починав своє існування у 1955 році накладом 1000 примірників. За два роки цей показник зріс до півтори тисячі. У наступні роки наклад дещо зменшувався, але до 1961 року не опускався нижче 1110. До кінця 60-х років загальний наклад зменшується майже вдвічі, і в 1971 році склав 560 примірників. Від початку 80-х років цей спад фіксується на рівні 400.

Загальний наклад «Юних Друзів», як і будь-якого іншого еміграційного видання, традиційно поділявся на такі складові: передплата (внутрішня та міжнародна), кольпортаж, за посередництва книжково-пресових розповсюджувачів (внутрішній та міжнародний), складався, для дарування або безкоштовної передачі (для бібліотек, установ та організацій, окремих осіб), редакційний фонд.

Цікаво, яке співвідношення посідали такі складові в накладах цього видання? Візьмемо дані за 1956 рік, коли наклад кожного числа журналу становив 1357 прим.

Передплату тоді оформили 233 особи, причому таких було більше за кордоном (124), ніж у Великій Британії (109). Через кольпортаж розходилося так: по Великій Британії – 485, за кордоном – 306 примірників. Разом вдалося реалізувати 1024 прим.

Останні – 333 – розійшлися як дарові.

Якій категорії читачів і куди дарувалися примірники журналу?

Дані такі:

– для допомоги українським дітям у ті країни, де не виходили такі видання, – в Німеччину, Австрію, Парагвай та ін. – 85 прим.;

– співробітникам СУБ та редакції – 85 прим.;

– преса, музеї, видавництва, установи – 108 прим.;

– архів редакції – 55 прим (Звіт СУБ, 1956).

Цікаво порівняти. Якщо у 1956 році кількість дарованих примірників сягнула 333, то в 1969 це число зменшилося в десять разів – 33. (Звіт СУБ, 1969). Наступний цифровий ряд дасть змогу сьгоднішньому читачеві осягнути масштаби та території розселення українців після Другої світової війни лише на теренах Великої Британії. Журнал «Юні Друзі», згідно з адресарем розсилання, читали в таких поселеннях цієї країни: Ноттінгам – 65 прим., Болтон – 30, Рочдейл – 30, Аштон, Вулвергемптон – по 25, Лестер – 22, Дарбі – 20, Бері – 20, Бредфорд – 20, Глостер – 18, Лондон, Гаддерсфілд – по 15, Манчестер – 10, Галіфакс – 10, Лідс – 10, Блекберн – 10, Редінг – 8,

Бедфорд, Кіхлей – по 6, Едінбург, Стокпорт, Лій – по 5, Свіндон – 3, Мірфілд, Лінкольн – по 2, Скаторп – 5.

У цілому ж українські емігранти мешкали на ту пору в більш ніж 400 містах та поселеннях Великої Британії. Ця цифра стала відомою з результатів анкетування, яке провела Організація Бувших Вояків Українців у Великій Британії (ОБУВ) напередодні свого з'їзду в 1958 році. (10 років на чужині)

Як пробували продовжити життя «Юним Друзям»

На початку 80-х років фінансування журналу ускладнилося. Навіть у пору тиражного благополуччя, яка припадала на кінець 50 – початок 60-х років минулого століття, виручка від передплати та реалізації за кольпортажем не покривала всіх витрат друку. Нестачу перебирала на себе книгарня СУБу. Однак із часом і прибутки книгарні стали танути.

Причин такого становища було кілька: виїзд багатьох активних членів громади за океан – здебільшого в Канаду та США, асиміляційні процеси. Надії покладалися на нову хвилю юних українців, народжених тут уже від другого покоління емігрантів. Але в цьому поколінні частка змішаних подружніх пар помітно збільшувалася. Отож, із неминучих у еміграції об'єктивних причин асиміляції частка читачів українськомовної друкованої продукції ставала все меншою.

Ще однією причиною зменшення накладів «Юних Друзів» стало припинення діяльності шкіл українознавства в таких містах, як Галіфакс, Бедфорд, Бері, Глостер, Лестер.

Шукати місця збуту журналу реакція почала за кордоном. На звернення відгукнулася голова Української Шкільної Ради в Австралії пані Бачинська. Там передплатили певне число журналу. Але цього виявилось замало (Звіт СУБ, 1982).

На ту пору наклад журналу складав 400 прим., річна переплата – 2.40 фунта, а одного окремого примірника – 60 п.

З огляду на такі тенденції, перспективи дитячого журналу, який упродовж десяти років виконував місію зв'язкового юних українців на чужині, вирішили спільно обговорити СУБ, СУМ та Пласт.

Довголітній редактор Т. Кудлик подав у відставку, а його наступниця Надія Марченко для порятунку ситуації запропонувала кардинальне оновлення структури та змісту журналу. Йшлося про тематичну переорієнтацію від школярів на дошкільників. Аргументи: для школярів у Великій Британії Спілка Української Молоді видавала журнал «Крилаті», а «Пласт» – «Юнак».

Окрім того, нова редакторка запропонувала виконувати ілюстрації в трьох кольорах (а не в двох, як раніше). Почалася підготовка до випуску першого числа зреформованого журналу. Але тут підвели художники. Зважаючи на те, що передплатників на 1984 рік назбиралося лише на 200 примірників, обговорювався варіант перетворення журналу на неперіодичне видання.

У підсумку сталося так, що осіннє число за 1983 рік, яке пів року пролежало в друкарні через брак коштів, побачило світ лише в березні 1984-го. Воно було останнім у майже тридцятирічному літочисленні цікавої й захопливої мандрівки рученятами, очима й голівками підростаючої української дітвори не лише на теренах Великої Британії, а й інших країн світу, куди поширювалося за передплатою та вроздріб.

Загалом від початку існування світ побачили 128 чисел.

Висновки

1. У бібліотеці СУБу в Лондоні зберігається повний комплект підшивки «Юних Друзів». У цій підшивці налічується 128 чисел «Юних Друзів», які побачили світ від 1955 по 1984 роки.

2. В жодній із українських загальнонаціональних книгозбірень Повного комплекту «Юних Друзів» немає.

3. Нагальне питання електронного оцифрування діаспорної періодики зокрема і національної в цілому, яка в неналежних умовах зберігання гине на очах, досі на державному рівні й не ставилося для розв'язання.

4. Досвід видання українського дитячого журналу на чужині упродовж тривалого часу (в кольорі й на крейдянному папері) без будь-якої фінансової підтримки з боку держави, а лиш громадським коштом, багато в чому є повчальним для нинішньої ситуації в Україні, коли в національному інформаційному просторі сегмент дитячої періодики за байдужого споглядання держави практично зник.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бідось, А. (1955), Українським дітям – рідне слово. *Українська Думка* (Лондон), 24 лют.
2. Бачинський, Л. (1956), Вірним сином-дочкою України будь! *Українська Думка*, 5 лип.
3. Бачинський, Л. (1956), Юні друзі – журнал для українських дітей, *Жіночий світ* (Вінніпег), Груд.
4. Благур, Д. (1956), Минуле, теперішнє й майбутнє «Веселки». *Свобода* (США), ч. 209.
5. Вельмишановні батьки, виховними, українці. (1955), *Українська Думка*, ч. 15.
6. Дядько Андрій. (1955), Лист до читачів «Юних Друзів», *Юні Друзі*, Ч. 1, с. 2.
7. Звіти Союзу Українців у Великій Британії (С УБ) за 1953 рік. Архів СУБ (Лондон). Папка «Звіти СУБ за роками: 1953».
8. Звіт СУБ за 1953 рік. Архів СУБ (Лондон). Папка «Звіти СУБ за роками: 1953».
9. Звіт СУБ за 1956 рік, Архів СУБ (Лондон), Папка «Звіти СУБ за роками: 1956».
10. Звіт СУБ за 1969 рік, Архів СУБ (Лондон), Папка «Звіти СУБ за роками: 1969».
11. Звіт СУБ за 1982 рік, Архів СУБ (Лондон), Папка «Звіти СУБ за роками: 1982».
12. На «Фонд Української Дитини». (1955), *Українська Думка*, ч. 45.
13. Некролог «Андрій Бідось». (1957), *Юні Друзі*, ч. 3 с. 2.
14. Самчук, У. (1971), Плянета Ді-Пі. Вінніпег, с. 329.
15. Штикало, Д. (1960), У службі громаді й Батьківщині. *Календарець українця у Великій Британії на 1960 рік*, Лондон, с. 39-40.
16. 10 років на чужині: Кілька фактів про українців у Великій Британії. (1958), *Сурмач* (Лондон), ч. 1, с. 22.

REFERENCES

1. Bidos' A. (1955), Ukrayins'kym dityam – ridne slovo. *Ukrayins'ka Dumka* (London), 24 lyut.
2. Bachyns'kyu L. (1956), Virnym synom-dochkoyu Ukrayiny but'! *Ukrayins'ka Dumka*, 5 lyp.

3. Bachyns'kyy L. (1956), Yuni druzi – zhurnalyk dlya ukrayins'kykh ditey, *Zhinochyy svit* (Vinnipeh), Hrud.
4. Blahur D. (1956), Mynule, teperishnye y maybutnye «Veselky». *Svoboda* (SSHA), ch. 209.
5. Vel'myshanovni bat'ky, vykhovnymy, ukrayintsi. (1955), *Ukrayins'ka Dumka*, ch. 15.
6. Dyad'ko Andriy. (1955), Lyst do chytachiv «Yunyk Druziv». *Yuni Druzi*, ch. 1, s. 2.
7. Zvity Soyuzu Ukrayintziv u Velykiy Brytaniyi (SUB) za 1953 rik. Arkhiv SUB (London). Papka «Zvity SUB za rokamy: 1953».
8. Zvit SUB za 1953 rik. Arkhiv SUB (London). Papka «Zvity SUB za rokamy: 1953».
9. Zvit SUB za 1956 rik, Arkhiv SUB (London), Papka «Zvity SUB za rokamy: 1956».
10. Zvit SUB za 1969 rik, Arkhiv SUB (London), Papka «Zvity SUB za rokamy: 1969».
11. Zvit SUB za 1982 rik, Arkhiv SUB (London), Papka «Zvity SUB za rokamy: 1982».
12. Na «Fond Ukrainskoi Dytyny». (1955), *Ukrainska Dumka*, ch. 45.
13. Nekroloh «Andriy Bidos'». (1957), *Yuni Druzi*, ch. 3, s. 2.
14. Samchuk U. (1971), Plyaneta Di-Pi. Vinnipeh, s. 329.
15. Shtykalo D. (1960), U sluzhbi hromadi y Bat'kivshchyni. *Kalendarets' ukrayintsya u Velykiy Brytaniyi na 1960 rik*. London, s. 39-40.
16. 10 rokov na chuzhyni: Kil'ka faktiv pro ukrayintziv u Velykiy Brytaniyi.(1958), *Surmach* (London), ch. 1. s. 22.

**UKRAINIAN CHILDREN'S MAGAZINE ON EMIGRATION
AS A SPECIFIC TYPE OF PUBLICATION (ON THE MATERIALS
OF THE LONDON MONTHLY "YOUNG FRIENDS")**

Mykola Tymoshyk

Kyiv National University of Culture and Arts,

36E Konovalets Street, Kyiv 01133, Ukraine

e-mail: tymoshyk.m@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

For the first time, one of the popular children's magazines of the Western Ukrainian Diaspora "Young Friends" became the subject of research. Founded in March 1955, it ceased to exist in 1984. There is no complete filing of this newspaper in any book collection of Ukraine, it has not been digitized yet, the editorial office did not have a site. For this reason, the author conducted a study of this journal in the library-archive of the Union of Ukrainians in Great Britain (UUB) in London.

The peculiarities of journal formation and the specifics of the editorial policy are clarified.

The experience of publishing a Ukrainian children's magazine abroad for a long time (in color and on chalk paper) without any financial support from the state, but only by public money, is quite instructive for the current situation in Ukraine when children's periodicals have almost disappeared from the national information space due to indifferent contemplation of the state.

Keywords: children's publications, Young Friends Magazine, Ukrainian Diaspora, Union of Ukrainians in Great Britain.